

HISTÒRIA DE LA FANCMÀÇONERIA FEMENINA

La història de la francMaçoneria femenina s'inscriu juntament amb la de les dones pel seu caràcter d'independència i d'autonomia. L'accés al camí maçònic ha representat una gran aventura de més de dos segles, que ha anat de la mà del pensament avanguardista que desitjava modernitzar-se i alliberar-se d'aquell país del segle XIX, d'aire caciquil, catòlic i provincià, ancorat en base a la submissió, a la por i a la pobresa de la gent.

En aquest marc convuls entre posicions ben diferenciades és on té lloc l'incipient moviment de reivindicació de les dones i de la seva participació política i social, en què moltes de les més destacades protagonistes van ser dones que van pertànyer a la Maçoneria.

Elles van editar una crítica a la condició de les dones en el fulletó "Porvenir de las mujeres (1841) i, a partir de 1856, hi va haver una extensa participació en la publicació "El pensil de Iberia", on van denunciar la subordinació tant a casa com a la feina. Defensaven la igualtat entre els sexes, la fi de l'hegemonia masculina i la creació de noves bases per a les relacions entre dones i homes. Van aconseguir un escàs ressò en la societat del moment, però aquestes "fourieristes" figuren com a pioneres de la introducció del pensament feminista a Espanya. –Amalia i Ana Carvia fundadores de la Lògia d'Adopció gaditana "Hijas de la Regeneración" en varen ser un bon exponent.

Algunes d'aquestes dones, com és el cas de les maçons Angeles López de Ayala, Belen Sárraga, Carmen de Burgos, entre d'altres, van ser precursors dels grups lliurepensadors que, a finals del segle XIX, van esdevenir un fòrum per al desenvolupament d'un pensament feminista minoritari, de signe laic anticlerical, vinculat amb els àmbits de lliurepensadors i de la Maçoneria que defensaven els drets de les dones.

En aquesta època van sorgir societats literàries, clubs, ateneus, lògies, cafès, etc... que varen ser llocs on es va fer possible la consecució del dret de reunió, que junt amb el de llibertat de premsa, van constituir les reivindicacions tant del liberalisme del s. XIX com dels radicalismes liberals d'inspiració socialista, republicana igualitarista. En aquests centres culturals, la Maçoneria hi va tenir un paper rellevant i aquesta arrelada inserció en la societat va fer que en molts aspectes esdevingués una caixa de ressonància dels grans moviments socials de l'època.

El 1869 van tenir lloc les “Conferencias dominicales para la Educaci3n de la Mujer”, una iniciativa nascuda a l’entorn krausista, desenvolupada en el clima polític obert per la Revoluci3 de 1868. El 1863 es creà la “Comisi3n de Reformas Sociales”, on es generà tota una sèrie de discursos que van destacar per la seva lluita contra la idea de la inferioritat femenina, i identificaren les eines conceptuals a disposici3 de les voluntats feministes de l’època, que amb el seu potencial transgressor hi van pertorbar els fonaments de l’univers del pensament, i hi crearen un nou terreny d’actuaci3 per a les futures generacions rebels.

Tant a les conferències dominicals com als textos de la comissi3 de reformes socials, el pes del corrent krausista i de les seves concepcions sobre les dones hi va ser més que notori.

Dues dones maçones que amb llurs obres i vides van destacar en aquest procés i deixaren un llegat per al feminisme del segle XX, van ser Concepci3 Arenal i Emilia Pardo Bazan.

Amb la revoluci3 de setembre de 1868, la Maçoneria espanyola s’havia estès per tota la península. El nou clima de llibertats ciutadanes hi va possibilitar-ne la consolidaci3, confluint-hi republicans de totes les famílies, espiritistes i àdhuc anarquistes, com el cas de Teresa Claramunt, una de les poques dones amb una posici3 dirigent en el moviment anarcosindicalista, que fou fundadora el 1869 junt a Angeles L3pez de Ayala de la primera organitzaci3 creada per i per a dones, la “Sociedad Aut3noma de Mujeres de Barcelona”.

La primera iniciaci3 femenina que es coneix va tenir lloc a la Lògia “Moralidad”, l’octubre de 1872, sota els auspicis del GODE (“Gran Oriente de Espa3a”), seguides de tres iniciacions en la Lògia masculina Silencio del GOE (Gran Oriente Espa3ol) en les mateixes dates.

Malgrat la prohibici3 de tenir dones a les lògies masculines, Angeles L3pez de Ayala, Dolores Zea o Irene Zwonar, per posar un exemple, van formar part dels quadres de lògies masculines.

És a partir d’aleshores que sorgeixen les Lògies d’Adopci3 formades exclusivament per dones i que estaven sota la tutela de lògies masculines. Una de les primeres cambres d’adopci3 va ser la de la Lògia Lealtad de Barcelona, que va iniciar el 1879 Aurea Rosa Clavé de Ferrer, filla d’Anselm Clavé. A poc a poc es van anar iniciant altres dones com Clotilde Cerdà i Bosch, coneguda com a Esmeraldina o Esmeralda Cervantes, arpista filla del cèlebre urbanista Ildefons Cerdà.

Durant el trienni 1889-1892 es va produir el ressorgiment de la Maçoneria a Alacant. L'any 1886 la Lògia alacantina "Constante Alona" hi comptava amb una Cambra d'Adopció amb 15 dones, essent el febrer d'aquell any que es va dur a terme la iniciació de l'escriptora Rosario de Acuña. El 1890 aquesta Cambra comptava amb 21 afiliades.

La regulació de la Maçoneria femenina per part del Gran Oriente Nacional de España, del Vescomte de Ros, com el "Gran Oriente Español" no va arribar fins el 1891. El GONE va promulgar el decret de constitució de la FrancMaçoneria femenina, ritu d'adopció o de senyores el 25 de març de 1891. En la "Chaine d'union" s'anunciava la primera iniciació d'una dona.

A aquesta notícia van respondre des de la mateixa Madrid la Lògia "Hijas de Menfis nº 1", dient que existien dependents del "Gran Oriente español" altres Lògies integrades exclusivament per dones i esmentaven a "Las Hijas de Minerva", "las Hijas del Sol" i la seva "Hijas de Menfis", que deien que havia estat instal·lada el 1877.

El juliol de 1892 l'Assemblea General el "Gran Oriente Español" hi va contemplar entre els seus acords: "dictar una ley para el régimen de la Masonería de Adopción de señoras". Era força similar en allò fonamental a la realitzada l'any anterior des del Gran Oriente Nacional de España de José María Pantoja.

Libertad Morte esmenta les Lògies d'adopció següents: "Hijas de la Regeneración de Cádiz, Hijas de los Pobres de Madrid, Las Hijas de la Unión nº 5 de Valencia", i acaba dient que en l'Anuari de 1894 a 1895 del "Gran Oriente Español" apareixen 7 lògies d'adopció.

Alhora també són nombrosos els tallers que compten en els seus quadres lògics amb dones iniciades sota rituals masculins. Així trobem les Lògies Lealtad a Barcelona, Diez Hermanos, Estrella Polar a Cartagena, Nueva Uter a Rota, Sinceridad a Jaen, Comuneros de Castilla, Fraternidad Ibérica, Hijos de Riego, Los Puritanos, etc. a Madrid. I així podríem anar recorrent el mapa de lògies masculines que compten en els quadres amb dones iniciades.

La pertinença de les dones a la Maçoneria d'alguna manera acomplia l'objectiu de molts maçons d'allunyar-les de la influència clerical del confessor i de l'església.

El pluralisme o la diversitat és una característica del feminisme hispànic, ja que, simultàniament al moviment redemptorista, hi persistia la tradició laïcista i lliurepensadora.

A finals del segle XIX... dones com Ángeles López de Ayala, Rosario Acuña, Amalia Domingo Soler, Ana Carvia i Belén Sárraga van elaborar un discurs emancipador que difongueren mitjançant múltiples organismes, publicacions i actes públics, defensant l'autonomia de les dones mitjançant la regeneració social i l'establiment d'una societat laica republicana.

La gaditana Ana Carvia va treballar amb Belén Sárraga a Alacant, on van fundar l'any 1898 l'Associació General Femenina. L'any següent, Angeles López de Ayala i Teresa Claramunt, afiliades a la lògia Constància a Barcelona, van crear la Societat autònoma de dones, posteriorment anomenada Societat Progressiva de Dones (1898/1926), es va definir com "una agrupació de dones redimides de l'esclavitud de la ignorància".

Cal tenir en compte que els populismes urbans com el lerrouxisme a Barcelona o el blasquisme a València, hi atorgaren un paper força actiu a les dones, enquadrades en organitzacions específiques encarregades de preparar-hi mítings i trobades. Van ser unes noves modalitats de sociabilitat femenina, però amb una posició subordinada amb els òrgans de direcció del republicanisme.

Encara mancaven passes, treballs i molta cura fins que el 1931 Clara Campoamor malgrat tots i de totes va arrencar del Palau de les Corts el dret al vot per a les dones.

El 1910 van participar en una manifestació important exclusivament de dones sota la consigna "Fora el clericalisme" "visca la llibertat de consciència" (Sánchez 1990, p.46). López de Ayala va resumir el paper que el republicanisme feminista d'aquella època assignava a les dones una de les demandes d'adhesió a la manifestació: "Endavant dones!" "A substituir el fanatisme per la raó!" A abraçar-se a l'arbre diví de l'emancipació de consciència (...) col·laboradores de l'home en la seva obra d'alliberament universal".

Les organitzadores van reunir entre deu mil i vint mil dones que van desfilat des de la plaça Urquinaona fins al Govern Civil. L'endemà, 4 de juliol de 1910, "el Progreso" deia que la manifestació havia demostrat que no totes les dones eren catòliques.

En països com França i Espanya es diferencien les reivindicacions feministes de les d'Anglaterra, mentre que allà es lluitava pel sufragi universal, aquí es lluitava per l'alliberament del poder religiós, que tant afectava les dones. En aquest sentit cal reconèixer el paper que hi va jugar la Maçoneria.

El moviment de les dones a Espanya es va desenvolupar en relació amb la cultura política i de gènere vigents. Era un moviment heterogeni que tenia un arrelament inicial important en un feminisme social fonamentat en la diferència de gènere que recorda corrents maternalistes del moviment francès.

En una segona etapa, ja en la dècada dels anys vint, hi va néixer un feminisme més igualitari i sufragista, basat en una tradició noucentista del feminisme laic i lliurepensador.

L' "Asociación Nacional de Mujeres Españolas (ANME)" que, si bé representava el feminisme social i maternalista, ben aviat hi va assumir la demanda del sufragi i dels drets igualitaris. De la mateixa manera que el feminisme francès, aquesta va reclamar el dret a la investigació de la paternitat i a la plenitud del dret dels fills naturals. L'ANME va ser una de les primeres associacions que va rebutjar la violència de gènere i va denunciar el maltractament a les dones.

El 1918 el feminisme laic va adoptar la defensa del sufragi com a objectiu bàsic del seu combat. El 1919 la "Sociedad Progresiva de Mujeres, la Liga Española para el progreso de la mujer, la ANME, la Sociedad Concepción Arenal de Valencia y la Asociación Mujer del Porvenir de Barcelona" van constituir el "Consejo Supremo Feminista" amb la finalitat de coordinar-se per aconseguir el sufragi per a les dones.

"La Cruzada de Mujeres Feministas" (1921), creada per Carmen de Burgos, va dedicar les seves reivindicacions per tal d'aconseguir el dret al vot, la igualtat entre els cònjuges en el matrimoni, el divorci, la igualtat en el treball, i el dret a tenir el mateix salari pel mateix treball, una exigència vella i encara vigent.

Eren unes dones que s'havien format gràcies a les recents, tot i que reduïdes, oportunitats educatives i d'ocupació, unes feministes que consideraven acabat el redemptorisme, que s'havien implicat en política i aprofitaren l'onada exterior que legitimava la seva causa contra la omnipresència político-moral de l'església catòlica en la societat espanyola (Botti 1992 i Callahan 2002).

El Lyceum Club, creat el 1926, va ser un fòrum d'inspiració cultural i política per a una elit emergent de dones de classe mitjana que hi va estar actiu durant una dècada fins a la guerra civil, basat en un model europeu de convivència culta, inspirat en institucions similars de París i Londres, va esdevenir un espai feminista que va assolir un gran relleu a Espanya, on van participar dones maçonnes. La majoria de sòcies procedien de l'"Instituto Internacional", una entitat protestant nord americana d'educació per a dones; de la "Institución Libre de Enseñanza" i de "la Residencia de Señoritas". Durant els anys trenta van tenir una participació notable en l'impuls del reformisme que va propiciar la Segona República, a més de la consecució de visibilitat i d'impuls de la renegociació de les relacions socials entre els sexes.

Un altre focus on van participar dones maçonnes va ser "Mujeres Libres", ... és indubtable que la teoria i la pràctica de "Mujeres Libres" pot qualificar-se com a feminisme obrer de signe anarco-feminista, ja que l'organització reconeixia l'especificitat de gènere de l'opressió femenina i la necessitat d'una lluita

autònoma per a superar-la (Nash, 1999a). Admetia explícitament l'existència d'un sistema patriarcal, l'anomenada "civilització masculina" en paraules de Suceso Portales, que les dones patien una subordinació específica deguda al seu sexe. "Mujeres Libres" hi apel·là a l'emancipació femenina en termes de drets socials i d'igualtat laboral i econòmica.

Un cop proclamada la Segona República, aquesta va ser saludada amb efusió i esperança per les dues potències maçòniques hegemòniques: "Gran Oriente Español" i "Gran Logia Española".

Si bé és probable que les Obediències maçòniques no intervingueren en la política de partit, sembla evident que no pocs maçons desenvoluparen una intensa activitat en aquest camp.

L'Estat republicà pretenia regular aspectes de la vida privada d'acord amb el propòsit de canviar l'ordenament jurídic per una concepció laica, equitativa i democràtica. La Constitució de 1931 i la legislació sectorial van suposar un gir progressista en la regulació de les relacions socials de gènere (Nash 1999).

Durant la primera meitat del segle XX, hom observa una major regulació de la participació femenina en Maçoneria, a través de la creació de Lògies d'Adopció, com és el cas en 1931, de la Lògia Amor núm. 1 a Madrid, auspiciada per la Lògia Mantua dependent de la "Gran Logia Española", Obediència Maçònica d'origen català que durant la República va traslladar la seu a Madrid. La Lògia Amor presidida per Carmen de Burgos, on, tal com recull Mª José Lacalzada a "Mujeres en Masonería, "participaron comprometidas mujeres con la causa feminista. Ellas estuvieron dispuestas a romper normas y también los hombres que las patrocinaban". Carmen de Burgos com a Venerable Mestra hi va presentar un treball sobre la necessitat que elles fossin admeses en Maçoneria en condicions d'igualtat. La comissió encarregada del seu estudi va proposar l'agost de 1932 que la "Gran Logia Española" es dirigís a l'"Asociación Masónica Internacional": "apoyando la pretensión de las mujeres españolas por considerarla justa, razonable, atendible y necesaria" .

És més, la "Gran Logia" estava disposada a que si l'opinió de l'"AMI (Asociación Masónica Internacional) "...fuese contraria, la cual cosa así sucedió, a los deseos expuestos, se recabe la libertad de acción de la Gran Logia Española para que dentro de su jurisdicción pueda conceder a la mujer española los mismos derechos que a los hombres, autorizando la creación de logias femeninas independientes con iguales derechos que las logias masculinas existentes".

Hom pot observar el tarannà progressista i avançat de la Maçoneria espanyola en aquella època. Sent això el reflex del conjunt de la societat espanyola d'aleshores, dividida en dos extrems antagònics, l'un ultraconservador, catòlic i

caciquista amb interessos als grans latifundis, i l'altre avanguardista i revolucionari.

En aquesta època trobem una altra lògia d'adopció depenent del "Gran Oriente de España" a Madrid, la lògia Reivindicación, que depenia de la lògia Condorcet. En formaven part Clara Campoamor, Maria P. Salmeron, Mercedes Hidalgo, Isabel Martínez de Albacete, Consuelo Bergés, Esmeralda Castells i Rosalia Goy. A més de Rosario de Amat i Encarnación Chamizo. En la lògia Obreros de la inmortalidad trobem a Dolores Neira. Totes elles pioneres i fervents lluitadores per l'emancipació i la igualtat de les dones.

En el debat sobre el dret constitucional de les dones al sufragi. Victoria Kent i Clara Campoamor van personificar les fissures del gènere (Magnini 2001 i Duch 2005). Durant la votació de l'article 36 Kent, com altres diputats, se n'hi va abstenir. El resultat fou de 161 vots a favor i 121 en contra. Uns quants mesos després (desembre de 1931) un debat parcial en què es discutia la derogació del vot de les dones llevat en les eleccions municipals, va tenir un resultat força més ajustat: 127 diputats a favor i 131 en contra, entre els quals hi eren Clara Campoamor i Victoria Kent. L'altra diputada, Nelken, va refusar de participar a la votació. Així doncs, després de la combativa i valent defensa de Clara pel dret al vot per a les dones, es va aprovar aquell 2 de desembre de 1931.

Tres dones diputades, de les quals dues maçones, exercint singularment el seu propi criteri, les unes temoroses que donar el dret de vot a les dones suposés un increment del vot conservador, la qual cosa feia perillar la jove república, ja que les dones eren considerades amb falta d'instrucció i subjectes a la influència eclesial; l'altra, Clara Campoamor, va ser un exemple de coherència amb el seu ideal. El temps li ha donat la raó, tot i que el pagament personal va ser gran, ocasionant-li l'ostracisme i la fi de la seva carrera política. Impecable exemple que l'oportunisme, actualment tan imperant, no és el que fa millorar les condicions socials, sinó que són la valentia, la coherència i la fermesa.

La coherència de Clara Campoamor és una qüestió tan transcendental per a les dones i per a la societat; suposa un singular testimoni i una mostra de la llibertat de consciència i de lliurepensament que presideix el treball maçònic.

En el context de Catalunya, la Lliga Femenina Catalana per la Pau i la Llibertat, reclamava el sufragi universal i la igualtat de gènere en l'ordenança pública. La revista Evolució, el projecte d'una Universitat obrera femenina i el Lyceum Club de Catalunya van ser projectes en què participaren dones relacionades amb la Maçoneria, com Maria Pi de Folch, Carme Monturiol, Enriqueta Seculi o Aurora Bertrana, iniciada en la Lògia Lealtad de Barcelona, qui va presidir el Lyceum Club, si bé va dimitir frustrada pel que segons ella, "era una amable tertúlia

intel·lectual y recreativa”, i va ser candidata d’ERC a diputada a les eleccions generals de 1933.

La legislació en favor de la igualtat i per a l’emancipació de les dones que es va produir en set anys de període republicà és intensa, avançada al seu temps i altament significativa. Ha calgut que transcorrin més de 50 anys perquè molt més tímidament la legislació es vagi equiparant a altres països europeus, després del llarg ostracisme de la dictadura, països que en el seu moment no hi van actuar amb la contundència necessària per rescatar l’esperit avançat de la jove República espanyola.

Amb l’alçament franquista del 1936, que va derivar en guerra civil, es va obrir una etapa nova en les relacions de gènere, perquè les dones van assumir nous papers socials en el front i en la rereguarda (Nash 1999).

Malgrat això, la Lògia d’Adopció Delfos a Barcelona, tal com ressalta Ortiz, treballava maçònicament, i hi consta la iniciació de dones en dates com el 15 de gener de 1939, quan les tropes franquistes ja eren molt a prop de Barcelona. Tal com destaca Ortiz, això atorga a aquest taller una especial significació històrica.

La derrota de la República va comportar l’exili, la presó, els camps de refugiats i de concentració. La fi de les llibertats... una època de silenci i de resistència en unes condicions molt dures per a la immensa majoria de la classe treballadora i per a les famílies d’ideologia republicana i democràtica. És una època d’exili, de misèria i de desesperança vers un futur incert. Tota la intel·lectualitat de l’època estava a l’exili o a les presons, les quals estaven plenes de mestres, artistes i d’idealistes innocents, l’únic pecat dels quals havia estat defensar un govern republicà elegit democràticament i pensar que d’alguna manera podia existir la possibilitat d’un món millor.

Com és ben sabut, la Maçoneria va ser durament perseguida, la majoria de dones a les quals fem referència, van haver de prendre la via de l’exili en precàries condicions, les quals en la seva majoria van perdurar fins la fi de llurs vides. Natividad Ortiz, en la seva recopilació de dones maçones processades i represaliades durant el règim franquista, hi comptabilitza un total de més de 400 dones.

No es fins el 1984 quan s’obre novament a Barcelona la primera Lògia femenina “Luz Primera” auspiciada per la Gran Lògia Femenina de França. Des d’aleshores i fins avui la Maçoneria femenina s’ha obert camí a Espanya, configurant-hi un espai maçònic específic propi regularment reconegut: La Gran Lògia Femenina d’Espanya.